

En kör för alla

Körledaren som främjare av inklusivitet och tillgänglighet

Niels Burgmann

S-KM25 Skriftligt arbete

Utbildningsprogrammet för kyrkomusik

Sibelius Akademin,

Konstuniversitetet i Helsingfors

2023

Titel

En kör för alla.

Körledaren som främjare av inklusivitet och tillgänglighet.

Sidantal

19

Författare

Niels Burgmann

Termin

Höstterminen 2023

Avdelning

Kyrkomusik

I denna uppsats har jag undersökt körledarens roll som den som i sina ensembler främjar en inkluderande och tillgänglig miljö. Jag har närmat mig frågan kring körledning utgående från olika ledartyper för att fokusera på körledarens funktion som gruppleddare. Jag har undersökt hur körledaren kan lösa olika frågor kring inklusivitet, bl.a. frågor kring ett könsneutralt körarbete och hur kören som grupp kan fungera som ett redskap för integrering av personer från andra kulturer. Vidare har jag undersökt frågor kring tillgänglighet, hur körsång kan göras mer tillgänglig för personer med inlärningssvårigheter eller särskilda behov som kan orsaka praktiska svårigheter vid övningar och uppträdanden.

Uppsatsen är en litteraturoversikt där jag genom ett hermeneutiskt tillvägagångssätt undersökt litteratur om ledarskap i musikaliska ensembler samt litteratur som behandlar de olika aspekter på inklusivitet och tillgänglighet jag sett som mest relevanta för körledare. Min förförståelse var att körledaren genom sin personlighet, sitt ledarskap och sitt bemötande av körmedlemmarna påverkar den interna stämningen i kören.

En körledares roll som ledare för sin ensemble är mångfacetterad. För att hantera situationer av olika slag kommer körledaren behöva alterera mellan olika ledarstilar. För att detta ska lyckas behöver hen vara lyhörd för vilken ledarstil den ifrågavarande situationen kräver. Arbetet med kören kommer behöva göras könsneutralt för att bättre inkludera personer som inte passar in i en heteronormativ eller binär könsidentitet eller sexualitet, till exempel genom en uppdatering av språkbruket vid övningarna och en ickebinär körklädsel. Att nå en större tillgänglighet i körarbetet betyder att körledaren måste ta hänsyn till personer med begränsad kunskap i notläsning eller inlärningssvårigheter och tillhandahålla hjälpredskap som underlättar inläringen. För att nå större tillgänglighet behöver personer med särskilda behov tas till hänsyn vid valet av övnings- eller konsertlokaler. Körledarens attityd och exempel i dessa frågor kommer påverka hela gruppens inställning.

Nyckelord

Körledning, ledarskap, inklusivitet, tillgänglighet, gruppdynamik

INNEHÅLL

1	INLEDNING	
	1.1 Bakgrund	4
	1.2 Forskningens syfte och frågeställningar	5
	1.3 Forskningsmetod och material	6
	1.4 Tidigare forskning	6
2	KÖRDIRIGENTEN SOM LEDARE	
	2.1 Kördirigentens ledarroller	8
	2.2 Inklusivitet i körarbetet	9
	2.3 Tillgänglighet i körarbetet	12
3	SLUTLEDNINGAR OCH DISKUSSION	14
	KÄLLOR OCH LITTERATUR	17

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Körsång är en populär fritidssysselsättning i Finland. Cirka 5 % av befolkningen samlas till att sjunga i någon kör, vecka ut och vecka in, året om.¹ Koristerna är en brokig skara människor med olika bakgrund, liv, ursprung och förutsättningar. Antalet personer som tillhör en sexuell minoritet är i Finland mellan 5–15 %², likaså är antalet personer med inlärningssvårigheter betydande³. År 2021 levde i Finland ca 470 000 människor med utländsk bakgrund⁴ vilket utgjorde dryga 8 % av befolkningen. Varje körsångare är en unik person, och vi kan inte utgå från att alla korister passar in i en heteronormativ eller binär könsidentitet. Lika lite kan vi anta att en kör består av en kulturellt homogen skara människor med samma inlärningsförutsättningar.

Jag själv är en heterosexuell cisman, dvs. en man vars biologiska könstillhörighet överensstämmer med sin upplevda, med kaukasiskt utseende och av europeiskt ursprung, dessutom utan vare sig fysiska eller psykiska specialbehov med undantag för ett defekt färgseende. Jag hör till den svenskspråkiga minoriteten i Finland och kommer från ett annat nordiskt land. Redan detta har gjort att jag mött fördomar och misstänksamhet – inte ofta, men det har förekommit. Ändå jag inte tänkt så mycket på frågor om jämlikhet, diskriminering och likaberättigande utifrån min roll som körledare, kanske mestadels på grund av att jag fungerat i den rollen nästan uteslutande inom min egen språkgrupp. Visst har jag strävat efter att behandla kvinnor och män i kören likadant och att alla har samma rätt till medbestämmande, men jag har även gjort mig skyldig till – i synnerhet under de perioder jag lett manskörer – skämt och anspelningar som kan tolkas vara sexistiska eller åtminstone starkt heteronormativa. Sommaren 2022 cirkulerade dock ett blogginlägg på Facebook som jag läste med stort intresse. Det är skrivet av Julia Lainema och har titeln ”Ei binäärinen sukupuoli ja identiteetti kuorossa” (”Icke binär könstillhörighet och identiteten i kören”, min översätn.) och diskuterar frågor som körklädsel, benämning av stämmorna och hur en ickebinär person upplever den ofta heteronormativa världsbild som ges uttryck för i en stor del sångtexter. Är det nödvändigt att sopraner och altar klär sig i klänning eller kjol vid körens konserter? Är det inte ur många aspekter bättre att kalla

¹ Teosto 2019.

² Lehtonen 2007, 20.

³ Fem procent av befolkningen har läs- och skrivsvårigheter, Hälsobyn 2021.

⁴ Statistikcentralen 2021.

tenor- och basstämmorna för just tenor- och basstämmor, och inte, som så ofta händer, för ”mansstämmor”? Dessa, och flera andra frågor, väckte mitt intresse och genererade i sin tur ännu flera frågor som exempelvis frågan om sångarnas etniska eller socio-ekonomiska bakgrund, hur till exempel frågan om sångare som av en orsak eller annan är fysiskt förhindrade att stå upp en hel konsert ska lösas, hur jag som körledare bör bemöta personer med inlärningssvårigheter.

1.2 Forskningens syfte

Syftet med forskningen är att undersöka körledarens roll som den som i sina ensembler främjar en inkluderande och tillgänglig miljö. Vilken är körledarens roll i körens sociala klimat? Hur kan hen skapa en trygg miljö för personer som riskerar att känna sig utanför, personer tillhörande sexuella eller etniska minoriteter eller personer med inlärningssvårigheter eller funktionsvariationer?

Två nyckelbegrepp används i den här uppsatsen, *inklusivitet* och *tillgänglighet*. Med inklusivitet menar jag ett sammanhang där deltagaren känner sig accepterad, där trakasserier eller kränkningar inte förekommer och där det finns utrymme för bejakandet av personernas särdrag. Då man i sin kör vill bygga en miljö där varje enskild sångare tas till hänsyn är inklusivitet viktig. Tillgänglighet känner vi från Europaparlamentets direktiv om tillgänglighet avseende offentliga myndigheters webbplatser och mobila applikationer⁵. Även om detta dokument som synes fokuserar på digitala media bottenar dess grundtanke – att främja vars och ens möjligheter att ta del av det digitala samhället – i en jämlik och inkluderande människosyn. Oavsett förutsättningar är det meningen att alla ska kunna delta. I arbetet med körer innebär detta att anpassa arbetssättet så att det inkluderar människor med olika inlärningsförutsättningar och fysiska funktionsvariationer.

I detta arbete undersöker jag körledarens möjligheter att främja inklusivitet och tillgänglighet i körer med medlemmar i vuxen ålder. Alla aspekter kan vara applicerbara även på körer med annan åldersstruktur. Medlemmarna i ungdomskörer är dock i en intensiv fysisk och psykisk utvecklingsfas, varför ledarskapet för dessa även kräver andra infallsvinklar som omfattningen av detta arbete inte ger utrymme för. Jag tar till exempel inte upp frågan om hur körledaren handleder i synnerhet pojkar genom målbrottet. I fråga om könsidentitet utgår denna uppsats från personer som är medvetna om denna sin

⁵ Europeiska rådet 2016, 1.

identitet, oavsett om den motsvarar den de tilldelats vid födseln eller ej. Jag tar alltså inte upp frågan om hur körledaren kan stöda en person som ännu söker sin könsidentitet.

1.3 Forskningsmetod och material

Uppsatsen är en litteraturöversikt där jag genom ett hermeneutiskt tillvägagångssätt undersöker litteratur om ledarskap i musikaliska ensembler samt litteratur som behandlar de olika aspekter på inklusivitet och tillgänglighet jag sett som mest relevanta för körledare. Hermeneutiken har kallats "läran om förståelsen" och handlar om att tolka texter ur ett flertal perspektiv och ur dessa tolkningar lyfta fram och förstå de gemensamma, mest plausibla dragen och slutsatserna⁶. Metoden används i första hand inom humanistiska vetenskaper, ursprungligen tillämpad på sakrala texter. Sedermera har metoden även börjat användas på texter i allmänhet och även inom sociologin. Den tyska teologen och filosofen Wilhelm Dilthey uttryckte det såhär: "Die Natur erklären wir, das Seelenleben verstehen wir",⁷ dvs. Naturen förklarar vi, själslivet förstår vi", min övers.

Min praktiska erfarenhet som ledare för olika körer har gett mig förförståelsen att körledaren genom sin personlighet, sitt ledarskap och sitt bemötande av körmedlemmarna påverkar den interna stämningen i kören. Hur hen väljer sina ord, både i det musikaliska arbetet och i det sociala umgänget med körsångarna, påverkar hur körmedlemmarna talar med varandra och vilken attityd de har mot varandra.

1.4 Tidigare forskning

Dirigentens roll som gruppleddare har varit föremål för forskning ur ett gruppsykologiskt ledarskapsperspektiv i ett flertal uppsatser. I dessa forskningar har tyngdpunkten lagts på i vilken mån dirigentens ledarskap påverkar gruppdynamiken så att ensemblens musicerande härigenom utvecklas. Ledarskapets påverkan på ensemblemedlemmarnas attityd till varandra och hur körledaren kan hjälpa de medlemmar som löper risk att känna sig utanför har däremot inte studerats i lika omfattande grad. Både Gunnar Heilings avhandling *Spela snyggt och ha kul: Gemenskap: Sammanhållning och musikalisk utveckling i en amatörorkester* (2000) och boken *Människan i kören*, redigerad av Kjell

⁶ Rommel 2021, 102.

⁷ Wadenström 2006.

Bengtsson (1982) ger goda perspektiv på dirigenten som gruppleadare. Båda böckerna fokuserar på hur ledaren genom sitt arbete via skapandet av en god anda utvecklar ensemblerna musikaliskt, men ger samtidigt viktiga synpunkter på det gruppdynamiska och gruppsykologiska arbetet som är relevanta för min uppsats.

Omfattande forskning finns på områdena inlärningssvårigheter och notläsning, HBTQ+-personer i körer och sångundervisning samt det sociala samspelet inom en kör.⁸ Speciellt via sångpedagogen Malin Gustafssons uppsats vid Göteborgs universitet *Att ett trebokstavspronomen kan vara skitjobbigt: En kvalitativ studie om transpersoners erfarenheter av sångundervisning* (2019) har jag fått tips om ytterligare litteratur i ämnet transpersoner och körsång. Dessutom finns mycket forskning som utgår från ett intersektionellt perspektiv om ledarskap, pedagogik och i viss mån även musikundervisning. Dessa är alla områden som utan större problem kan speglas mot körarbetet.

Slagverkaren Stephen James Solooks självstudie och doktorsavhandling vid University of California *Dyslexia, Dysgraphia, and My Learning Process in Relation to Musical Notation* (2015) behandlar ämnet dyslexi i relation till notläsning. De nederländska forskarna Nanke Flach, Anneke Timmermans och Hanke Korpershoek's artikel *Effects of the design of written music on the readability for children with dyslexia* (2014) ger en god övergripande bild av vilka problem en musikstuderande med dyslexi kan stöta på vid notläsning. Artikeln går också igenom olika hjälpmedel som provats och redogör för resultaten för dessa experiment.

⁸ Geisler 2010, 129–131.

2 Kördirigenten som ledare

2.1 Kördirigentens ledarroller

Att kördirigenten har en musikalisk och konstnärlig ledarroll kan väl betecknas som en självklarhet. Visserligen är det vanligt att kören har en styrelse som är ansvarig för det administrativa arbetet, men det är dirigenten som ansvarar för det musikaliska arbetet och leder gruppen. Dirigentens egenskaper som ledare har effekt på hur gruppen utvecklas både musikaliskt och socialt. Detta gäller för såväl amatöresembler som för professionella ensembler, även om medlemmarna i de sistnämnda sällan sökt sig till ensemblen av sociala skäl. Gunnar Heiling skriver att en dirigent för en amatöresemble borde ha tre egenskaper: dels vara en *allmän ledare* som behärskar modernt ledarskap, ger konstruktiv kritik, kan engagera och sporra så att målen nås, dels vara en *musikalisk ledare* som är väl förberedd och kan hjälpa i den musikaliska utvecklingen samt även vara en *social ledare* som medlemmarna har förtroende för och som inte lämnar någon utanför.⁹ Det sistnämnda, att inte lämna någon utanför, är oftast en positiv uppgift. Men ibland kräver den att körledaren sätter gränser och säger ifrån. Hen behöver ibland hävda sin ledarposition för att motverka negativt beteende.¹⁰

Tunsäter och Wrangsjö konstaterar enligt Bengtsson (1982, s.79–82) att det bland körledarna finns tre olika ledartyper. Den *auktoritära ledaren* som enväldigt bestämmer ensemblens mål och sätt att arbeta och är mån om att skydda sin ledarposition genom att förhindra medbestämmande. Resultatet är att körledaren blir den som allt är beroende av, och om hen försvinner slutar allt att fungera. Ofta bildas subgrupperingar inom ensemblen mellan vilka det förekommer rivalitet och fientlighet. "*Låt-gå*"-ledaren torde i körsammanhang vara mindre vanlig. Det är fråga om en ledartyp som inte har några egna åsikter, utan finner det lättast att gå med på allt som föreslås. Detta resulterar i att arbetet är ineffektivt vilket i sin tur leder till missnöje inom gruppen, eftersom den ofta misslyckas med att nå sina mål. Den *demokratiska ledaren* låter ensemblens medlemmar vara med att bestämma, till exempel genom omröstningar och diskussioner bottnade i givna alternativ. Körledaren ger konstruktiv kritik och positiv feedback. Förutsatt att ledaren är väl förberedd och har ingående konstnärlig kunskap leder detta arbetssätt till att konflikter, motsättningar och rivalitet motarbetas. En större

⁹ Heiling 2000, 121.

¹⁰ Nyberg och Snabb 2013, 28.

gruppsammanhållning med en gemensam vilja att nå de uppsatta målen nås, och ofta leder det också till att medlemmarna i ensemblen får ett större självförtroende.¹¹

Även Petter Nyberg och Emil Snabb räknar i sin uppsats för Musikhögskolan vid Örebro universitet *En körledare måste kunna koka kaffe och baka bullar* upp tre ledarstilar som framkommit vid internationella studier. Dessa är i stort sett identiska med de stilar Tunsäter och Wrangsjö räknar upp. Den *eftergivna ledarstilen* kännetecknas av att ledaren är otydlig i sin ledarroll. Hen gör ingenting åt konflikter som uppstår i gruppen och reagerar inte heller på individer med negativt beteende. Resultatet är att gruppen är orolig, har låg sammanhållning och reagerar aggressivt på konflikter. Prestationernas kvalitet är ofta låg. En *auktoritär ledarstil* innebär att ledaren inte tar gruppens åsikter och vilja till hänsyn. Hen är också mån om att hävda sin maktposition. Även i en sådan här grupp är prestationernas kvalitet låg, gruppen reagerar negativt på konflikter och den förekommer mobbning och ett behov att utse syndabockar. Den *grupporienterade ledarstilen* betyder att ledaren använder demokratiska metoder vid beslutfattandet och tar gruppmedlemmarnas vilja i beaktande. Hen strävar medvetet efter ett bra klimat och jämlikhet i gruppen. Resultatet är att gruppen oftast inte reagerar aggressivt eller negativt på konfliktsituationer och mobbing och utstötande förekommer inte. Kvaliteten gruppen åstadkommer är hög. Dock kan en grupporienterad ledare av vissa ses som svag. Nyberg och Snabb drar av sin forskning slutsatsen att en förmåga att kunna växla mellan grupporienterad och auktoritär ledarstil, beroende på situationen, är en stor fördel.¹²

2.2 Inklusivitet i körarbetet

I den västerländska körtraditionen förekommer i första hand stämmorna sopran, alt, tenor och bas av vilka sopran- och altstämmorna ofta associeras till att vara ”damstämmor” och tenor- och basstämmorna ”herrstämmor”. Att stämmorna fått denna konnotation beror helt enkelt på den tradition som varit förhärskande åtminstone under de senaste 200 åren.¹³ Enligt denna tradition sjungs stämmorna sopran och alt av personer som fötts som kvinna, tenor och bas av personer som fötts som man. Förutom så kallade blandade körer finns ”damkörer” och ”manskörer”, och som benämningarna ger vid handen består dessa

¹¹ Bengtsson 1982, 79–82.

¹² Nyberg, Snabb 2013, 6–7, 33.

¹³ Tidigare var så kallade blandade körer inte så vanligt förekommande. Till exempel bestod körerna i katedraler och kapell i renässansens England av uteslutande pojkar och män (Heider 2012, 44) medan det i Italien och Tyskland förekom körer för flickor och kvinnor. (Towne 2012, 57).

av kvinnor och män – eller, rättare sagt, personer som fötts som kvinnor respektive män. Att stämmorna fått denna könstillhörighet har i många fall fått konsekvenser t.ex. när det gäller klädseln vid konserter, språkbruket vid repetitionerna och vem som sjunger vilken stämma. För en person som inte passar in i en binär könsuppdelning är frågan om hur dessa saker hanteras avgörande för huruvida hen känner sig inkluderad eller exkluderad i körgemenskapen.¹⁴ För att undvika detta behöver språkbruket vid körrepetitionerna göras inkluderande och könsneutralt. Körledaren kan fråga sina korister vilket pronomen de föredrar, alternativt använda det neutrala ”hen”. Att referera till tenor- och basstämmorna som ”herrstämmor” och sopran- och altstämmorna som ”damstämmor” kan kännas exkluderande för transpersoner.¹⁵ Om körledaren istället använder den stämmas namn hen har för avsikt att öva är det inte bara inkluderande utan även tydligare. Ofta är ju situationen den att andra kombinationer än bas- och tenorstämman respektive sopran- och altstämman övas i kombination, och då måste körledaren hur som helst be exempelvis andra bas, första tenor och andra sopran sjunga, om denna kombination är önskad. Körer bestående av sopran- och altstämmor kan benämnas diskantkörer och körer bestående av tenor- och basstämmor till exempel tenor/baskörer¹⁶.

I många körer används en enhetlig konsertklädsel. Om den är binärt könsuppdelad kommer det kännas obekvämt för en person som eventuellt tvingas bära kläder som är i konflikt med hens könsidentitet. För en transperson är det viktigt att få använda det alternativ som motsvarar hens identitet.¹⁷ Om koristen i fråga är agender, dvs. inte identifierar sig som något kön, skulle man tro att hen inte kan välja, men Joshua Palkki skriver i sin avhandling *“My voice speaks for itself”: The experiences of three transgender students in secondary school choral programs* att så inte är fallet, utan personen väljer normalt den klädsel som motsvarar det kön hen fötts med.¹⁸ Ett fungerande alternativ är att använda en könsneutral körklädsel eller en fri klädsel där, om enhetlighet eftersträvas, endast färgen eller färgerna är definierade.

Som den mest kontroversiella frågan beskriver Ryan Aguirre i artikeln ”Finding the Trans Voice: A Review of the Literature on Accommodating Transgender Singers” den om röstläge. En persons identitet är nära knuten till rösten, vilket kan innebära att en transperson gärna skulle vilja sjunga en stämma vars omfång eller läge inte är optimal för

¹⁴ Gustafsson 2019, 4.

¹⁵ Gustafsson 2019, 9.

¹⁶ Aguirre 2018, 39.

¹⁷ Gustafsson 2018, 28.

¹⁸ Palkki 2016, 276–277.

hen. Med tanke på en hälsosam röst användning kan det vara bra att poängtera att bas- eller tenorstämmorna inte nödvändigtvis måste sjungas av personer som identifierar sig som män, eller sopran- eller altstämmorna av personer som identifierar sig som kvinnor. Man kan också tänka sig att en transkvinna – dvs. en person som vid födseln tilldelats könet man men identifierar sig som kvinna – sjunger alt- eller sopranstämman i falsett. I så fall krävs adekvat övning av både falsett- och bröströsten för att detta inte skall vara skadligt.¹⁹

I de fall en körsångs text uttrycker tydlig cisnormativitet eller heteronormativitet kan det vara svårt för en icke heterosexuell sångare eller en transperson att identifiera sig med lyriken. Malin Gustafsson beskriver olika lösningar för detta. En är att anpassa texten så att den blir inkluderande för alla i kören. En annan är att körledaren behöver vara medveten om att en del texter kan upplevas som exkluderande och då bör kunna motivera för kören varför den ändå ingår i repertoaren.²⁰

Eftersom varje transperson är unik har alla olika upplevelser av de ovan nämnda situationerna. Gustafsson kommer dock i sin forskning fram till att de personer hon intervjuat i så hög grad har liknande erfarenheter att det tyder på att det existerar heteronormativa och cisnormativa praktiker och vokabulär i arbetet med körer och som kan exkludera icke binära individer.²¹

I den europeiska kulturen anses musicerande och gemensam sång vara något positivt och något som gärna får utövas av alla som har intresse och behållning av det. Så är det dock inte i alla kulturer; i t.ex. vissa religioner ses musikutövande som något ont, något som vänder uppmärksamheten bort från Gud. I ett mångkulturellt samhälle stöter man på varierande uppfattningar om musik, och för många människor med annan kulturell bakgrund än den europeiska är musicerande och körsång något otänkbart eller otillgängligt²². Det skulle krävas en egen uppsats för att utforska huruvida sådana trösklar kan överstigas, men generellt kan konstateras att körsång är ett effektivt sätt att integrera nyanlända personer i ett samhälle. Processen i en gemensam strävan efter ett gemensamt mål ger en känsla av sammanhang, att regelbundet varje vecka gå på en övning ger stadga i livet. Detta gör ofta att vänskapsrelationerna och det sociala nätverket finns i kören, rockbandet eller orkestern.²³ Kören som en plats för gemenskap och gemensamt skapande

¹⁹ Aguirre 2018, 39.

²⁰ Gustafsson 2019, 27.

²¹ Gustafsson 2019, 44.

²² Hellström 2019, 12–13.

²³ Lundström 2016, 11.

ger olika människor tillfälle att mötas utan trösklar och individen kan känna sig trygg där. Den interaktion som automatiskt finns mellan människorna i en kör gör det lättare för dem att ta kontakt med varandra.²⁴ Detta sociala samspel mellan körsångarna ger den nyanlände en möjlighet att iaktta hur individer i ett samhälle umgås och betar sig med varandra. Eftersom kören representerar ett tvärsnitt av en ords befolkning finns en möjlighet att få en inblick i hur människors liv ser ut.²⁵

Körsång är också ett bra sätt att lära sig det lokala språket. Språket har ju i sammanhanget körsång både en konstnärlig – att sträva efter egaliserade vokaler, en homogen klang som uppnås genom ett likformigt sätt att uttala orden – och en social – småpratet i pauserna eller före och efter repetitionen – funktion. Häri finns en språkinlärningseffekt som svårigen kan uppnås via andra språkkurser.²⁶

Integrationsprocessen kan också bli ömsesidig. Inte bara den nyanlände har en möjlighet att få personliga kontakter och inblick i vårt samhälle, utan även den i lokalsamhället rotade sångaren får en inblick i den nyanländes liv och en personlig kontakt med en kultur hen i annat fall kanske inte skulle få. I detta finns en stark potential till att bryta ner fördomar och segregation.²⁷

2.3 Tillgänglighet i körarbetet

I synnerhet i amatörkörer kan sångarnas notläsningsförmåga vara på olika nivåer; en del läser noter flytande och kan öva sin stämma självständigt, andra kan bara behjälpligt tolka notbilden och har således ingen möjlighet till självständigt övande. En körsångare som inte läser noter måste lära sig sin stämma på gehör, antingen vid körövningen eller via inspelat material som körledaren tillhandahåller. Ett annat sätt är att koristen själv spelar in repetitionen för att bättre kunna minnas.²⁸ Även bland notläsande körsångare kan läs- eller inlärningssvårigheter försvåra mottagligheten för notbilden. Relativt lite är känt om dyslexi och notläsningsförmåga, men nottexten kan bereda personer med dyslexi svårigheter.²⁹ Till exempel framskrider skriven text konsekvent horisontalt medan notbilden innehåller information både horisontalt (tidsvärden, framskridande) och vertikalt (tonhöjd). I en studie jämfördes barn med dyslexi med barn utan dyslexi för att

²⁴ Hellström 2019, 31–33.

²⁵ Lundström 2016, 24–25.

²⁶ Lundström 2016, 29.

²⁷ Lundström 2016, 23–24.

²⁸ Andersson 2004, 16.

²⁹ Flach, Timmermans, Korperschoek 2014, 2.

bland annat ta reda på vilka specifika problem dyslexin kan orsaka. Den visar att personer med dyslexi visserligen ser om en not befinner sig på en linje eller ett mellanrum, men att noter på närliggande notlinjer eller mellanrum lätt blandas ihop.³⁰

Vetskapen om att en ökning av fontstorleken med 32 % i skriven text hjälper dyslektiska personer att nå sin maximala läshastighet kan ha konsekvenser även för notbildens storlek, dessutom har olika färgsystem för noteringen använts. Det saknas dock bevis för hur effektiva sådana system är.³¹

James Solook drar i sin självstudie³² slutsatsen att en grafisk omarbetning av notbilden vad den metod som hjälpte hans inlärningsprocess bäst. Till exempel arbetade han med att separera den givna informationen, antingen genom att flytta en del av informationen fysiskt till ett annat ställe på pappret eller genom att använda olika typsnitt eller färgmarkeringar för information av olika slag. För att förtydliga rytmer som han ofta läste fel använde han sig av olika bågar för att markera rytmiska mönster som motsvarade varandra, och han experimenterade även med att ändra på nothuvudernas storlek så att noter med längst tidsvärde var störst och noter med minst tidsvärde var minst.³³

Tillgänglighet i arbetet med körer handlar också om att göra musicerandet möjligt för personer med särskilda fysiska behov. Det kan handla om att sångaren behöver sätta sig ner emellanåt vid konserterna, är i behov av kryckor eller käpp för att kunna röra sig eller sitter i rullstol. Det kan behövas att man i förväg undersöker möjligheterna för koristerna att ta sig fram i lokalen obehindrat eller om lokalen alls är anpassad för personer med särskilda behov. Om det i ensemblen finns personer med synskada kan man försöka få tag i noterna i punktskrift, men om det inte är möjligt fungerar det också att arbeta med inspelningar, antingen så att körledaren spelar in stämman eller att koristen själv spelar in den vid övningen och så lär sig musiken utantill.³⁴

³⁰ Jaarsma 1998, 145–146.

³¹ Flach, Timmermans, Korperschoek 2014, 2-3.

³² Solook (2015) sammanfattar i sin avhandling resultaten av de experiment han utförde för att för sig själv förtydliga notbilden av ett antal soloverk för slagverk där notbilden varierade från traditionell notation till grafisk notation.

³³ Solook 2015, 50–54.

³⁴ Menehan 2008, 1–5.

3 Slutledningar och diskussion

Syftet med denna studie var att undersöka körledarens roll som den som i sina ensembler främjar en inkluderande och tillgänglig miljö. Hur påverkar körledaren den sociala miljön i gruppen och vilka redskap behövs för att få körsångarna att känna sig trygga och inkluderade?

En körledares roll som ledare för sin ensemble är mångfacetterad. Körledaren ansvarar för det musikaliska arbetet, men även i fråga om gruppdynamiken och hur gruppens medlemmar bemöter varandra har hen en avgörande betydelse. Körledaren kommer, beroende på situation, behöva alterera mellan olika ledarstilar. Om detta ska lyckas behöver hen vara lyhörd för vilken stil den ifrågavarande situationen kräver. För att göra både goda musikaliska framsteg och att uppnå en god, inkluderande stämning i gruppen är den *grupporienterade, demokratiska ledarstilen* den mest effektiva. Det betyder att beslut om praktiska saker som exempelvis körresor, sitsar, körklädsel, terminsavgifter etc. avgörs demokratiskt, antingen genom omröstning vid övningar eller vid årsmöten eller liknande. I många körer och ensembler finns ett musikråd som i samarbete med den konstnärliga ledaren väljer repertoar och deltar i sångprov för nya aspiranter till kören. På så sätt blir de musikaliska besluten, även om de är initierade av körledaren, bättre rotade i ensemblen.

Ibland behöver körledaren dock agera enligt den *auktoritära ledarstilen*. Situationerna kan variera, men oftast är det fråga om en konflikt som bara kan lösas genom att ledaren tar ett enväldigt beslut. I musikaliska frågor är det viktigt att dirigenten visar att det är hen frågorna riktas till om något är oklart, det samma gäller praktiska frågor som påverkar det musikaliska arbetet. Om körledaren lyckas balansera mellan dessa båda ledarstilar förhindras både klickbildningar och mobbning i gruppen.

Både den auktoritära och den demokratiska ledarstilen innebär att ledaren måste visa exempel genom sitt eget handlande. Från min erfarenhet från arbetet som körledare kan jag dra slutsatsen att om körledaren visar beredvillighet att hjälpa de körsångare vars instudering av nya verk är långsammare än andras på grund av t.ex. begränsad notläsningskunskap eller inlärningssvårigheter som påverkar notläsningen, så är också de övriga körmedlemmarna mera förstående för personens inlärningstakt. Med hjälp av inspelade stämmor kan dirigenten stå till tjänst med ett enkelt hjälpmedel och till och med inspirera till övning på egen hand. På så sätt förhindras eventuella konfliktsituationer som kan uppstå då en del sångare lär sig snabbare än andra. Också i situationer då körsångares

fysiska funktionsvarianter – i de fall jag upplevt t.ex. begränsad förmåga att stå upp längre tid eller ett behov av bättre belysning än det genomsnittliga – behövt tas hänsyn till har det visat sig att körledarens hjälpsamhet i situationen har inspirerat den övriga gruppen att också ta hänsyn till dessa personers behov.

För att nå en större inklusivitet i arbetet med körer behöver både vokabulären och attityder göras mer könsneutrala. Här har körledarens exempel en avgörande roll; genom att nämna stämmorna enligt deras namn och inte referera till ”dam-” eller ”herrstämmor” neutraliseras också förväntningarna på vilken könsidentitet den som sjunger de respektive stämmorna har. En tenor är till exempel en person vars ideala röst användningsområde ligger mellan c–a¹, och inte en person som definierar sig som man och sjunger med en ljusare röst. Körernas namn kan göras könsneutrala genom användningen av egennamn. Istället för att kalla kören från Grönköping som består av basar och tenorer för Grönköpings manskör kan den kallas till exempel Resonans Grön.

Också körens konsertklädsel behöver göras könsneutral för att ensemblen ska kunna kännas inkluderande. Många körers klädsel är enhetlig men binär, dvs. att de personer som traditionellt definieras som kvinnor har en homogen klädsel och de som traditionellt definieras som män har en. För en transperson är det viktigt att då få klä sig enligt den könsidentitet som hen föredrar och att körledaren stöder detta. En annan form av konsertklädsel för körer som spridit sig under senare tid är att man bestämmer färgskalan för klädseln som i övrigt är fri. Detta är ett sätt som alla sångare har lätt att känna sig bekväma med.

Att nå en större tillgänglighet i körarbetet betyder att körledaren måste ta hänsyn till personer med begränsad kunskap i notläsning, inlärningssvårigheter och olika fysiska särskilda behov. En planering av hur rörelsehindrade personer i kören kan ta sig fram till eller röra sig i lokalerna kören repeterar eller konserterar i behövs, liksom en beredskap att anpassa köruppställning på scen till de särskilda behov som finns i kören. För att underlätta instuderingen av nya sånger för personer som antingen inte läser noter, har inlärningssvårigheter eller har någon form av synskada är det ändamålsenligt att körledaren tillhandahåller inspelningar av körstämmorna. Det är också möjligt att anpassa notbilden så att den är lättare att tolka för personer med dyslexi, förutsatt att sångaren eller körledaren är bekanta med vilken anpassning som är ändamålsenlig.

Hur körledaren fungerar i sin roll som gruppleddare är avgörande för både hur kören fungerar som grupp och huruvida varje körsångare med sin personlighet, sina särdrag och sina särskilda behov känner sig trygg och accepterad i gruppen. Eftersom körsång för de flesta inte bara är en isolerat musikalisk verksamhet utan även ett socialt sammanhang som i bästa fall har positiva effekter både psykiskt och fysiskt är det viktigt att körledaren inser sitt ansvar för denna helhet. Den innebär för många körsångare ett livslångt engagemang som de lägger hundratals, i många fall tusentals timmar på. Jag anser att det vore viktigt att redan i körledarutbildningen i högre grad än för närvarande fästa uppmärksamheten vid körledaren som gruppleddare genom att studera grupp psykologi och ledarskap. Att en körs musikaliska, konstnärliga kvalitet utvecklas är och skall förbli dess viktigaste mål, men min tolkning är att även körens interna dynamik, hur gruppen fungerar och hur dess medlemmar känner sig inkluderade är en viktig faktor för till exempel nyrekrytering.

Det vore också nyttigt med forskning kring sambandet mellan gruppens – körens – sammanhållning och dess sätt att musicera. Finns det en koppling mellan körens klang eller frimodighet i musicerandet och gruppens inre dynamik? Påverkar en känsla av framgång körens gemenskap? Svaret på den frågan kunde kasta nytt ljus över körledaren som lagledare likt tränaren för ett idrottslag.

Då jag sökte litteratur för min uppsats blev det tydligt att det inte skrivits om kören som grupp, och i synnerhet inte om inklusivitet och tillgänglighet i körarbetet i Finland. Jag hoppas att föreningen Suomen kuoronjohtajyhdistys kampanj Körer i balans inspirerar körledare, korister och andra intresserade att fördjupa sig i ämnet, som den gjorde med mig.

Källor och litteratur

Aguirre, Ryan 2018. Finding the Trans Voice: A Review of the Literature on Accommodating Transgender Singers. *Update: applications of research in music education*, 37(1), 36–41.

Andersson, Ulrika 2004. *Noter och/eller gehör? Sångares olika sätt att lära sig en sång*. Piteå/Luleå: Musikhögskolan i Piteå, Luleå tekniska universitet.

Bengtsson, Kjell (red.) 1982. *Människan i kören*. Stockholm: AB Carl Gehrman's musikförlag.

Europeiska rådet 2016. *Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/2102 av den 26 oktober 2016 om tillgänglighet avseende offentliga myndigheters webbplatser och mobila applikationer*. Strasbourg.

Flach, Nanke, Timmermans, Anneke och Kopershoek, Hanke 2014. Effects of the design of written music on the readability for children with dyslexia *International Journal of Music Education* 34(2), 234–246.

Geisler, Ursula 2010. *Choral Research: A Global Bibliography*. Lund/Malmö: Körcentrum Syd.

Gustafsson, Malin 2019. *Att ett trebokstavspronomen kan vara skitjobbigt: En kvalitativ studie om transpersoners erfarenheter av sångundervisning*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Heider, Anne H. 2012. Choral music in France and England. *A Performer's guide to Seventeenth-Century Music, Second Edition*. Indiana University Press.

Heiling, Gunnar 2000. *Spela snyggt och ha kul. Gemenskap, sammanhållning och musikalisk utveckling i en amatörörkester*. Lund: Univeristetstryckeriet vid Lunds Universitet.

Hellström, Hanna 2019. *Körsång som integrationsverktyg: En svensk musikkultur i nya uttryck*. Stockholm: Stockholms universitet.

Hälsobyn 2021. *Information om avvikelser i utvecklingen och inlärningssvårigheter hos barn*. <https://www.terveyskyla.fi/lastentalo/sv/om-sjukdomar-hos-barn/avvikelser-i-utvecklingen-och-inl%C3%A4rningssv%C3%A5righeter-hos-barn/information-om-avvikelser-i-utvecklingen-och-inl%C3%A4rningssv%C3%A5righeter-hos-barn>

Hämtat 11 dec. 2023.

Jaarsma, B. S., Ruijssenaars, A. J. J. M., och Van den Broeck, W. 1998. Dyslexia and Learning Musical Notation: A Pilot Study. *Annals of dyslexia*, 48(1) 137–154.

Lehtonen, Jukka 2007. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvä syrjintä. Ingår i *Syrjintä Suomessa 2006* Red. av Outi Lepola och Susan Villa. Helsingfors: Ihmisoikeusliitto oy.

Menehan, Kelsey 2008. With Access and Accommodation for All. *The Voice of Chorus America 2008*. Vol. 32(2), 1–6.

Nyberg, Petter och Snabb, Emil 2013. "En körledare måste kunna koka kaffe och baka bullar" *En studie av sociala aspekter i körverksamhet* Örebro: Musikhögskolan vid Örebro universitet.

Palkki, Joshua 2016. "My voice speaks for itself": *The experiences of three transgender students in secondary school choral programs*. East Lansing: Michigan State University.

Rommel, Irina 2021. *Objektive Hermeneutik*. Göttingen: Cuvillier Verlag.

Solook, Stephen James 2015. *Dyslexia, Dysgraphia, and My Learning Process in Relation to Musical Notation: A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree Doctor of Musical Arts*. University of California, San Diego: UMI Dissertation publishing.

Statistikcentralen 2021. *Ulkomaalaistaustaiset*.

<https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/ulkomaalaistaustaiset.html>

Hämtat 14 nov. 2023.

Teosto 2019. *Suomen kuorokulttuuri on elävää*

<https://www.teosto.fi/teostory/suomen-kuorokulttuuri-on-elavaa/>

Hämtat 14 nov. 2023.

Towne, Gary 2012. *Choral Music in Italy and the Germanic Lands. A Performer's guide to Seventeenth-Century Music, Second Edition*. Indiana University Press.

Wadenström, Ralf 2006. *Hermeneutik*.

<https://www.mv.helsinki.fi/home/wadenstr/vetfil/hermeneutik.htm> Hämtat 3

november 2023.